

СТАНОВИЩЕ

на представените трудове за участие в конкурс за академичната длъжност **професор** по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Интеркултурна комуникация), обявен от СУ „Св. Климент Охридски“ в ДВ, бр. 55 от 28.06.2024 г .

Рецензент: проф. д-р Николай Михайлов

Кандидат: доц. д-р Дияна Петкова Петкова

Обща характеристика на кандидатите и изискванията за конкурса. В обявения конкурс участва единствен кандидат - доц. д-р Дияна Петкова Петкова, преподавател в СУ „Св. Кл. Охридски“, Факултет по журналистика и масова комуникация. Подадената от нея документация за конкурса включва всички необходими материали, които са окомплектовани и систематизирани в съответствие със ЗРАСРБ и Правилника за приложението му, както и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Кандидатът покрива минималните национални изисквания като на места е показал сериозно надвишаване по точки на необходимия минимум. Без съмнение тези данни свидетелстват за активна научна и преподавателска дейност на кандидата, която не се ограничава само с академична и публикационна заетост у нас и в чужбина.

Оценка на научните и на практическите резултати и приноси на представената за участие в конкурса научно-образователна продукция. Доц. Петкова участва в конкурса с една монография (хабилитационен труд), двадесет статии и студии, част от тях, публикувани в индексирани в световни бази данни академични периодични издания, както и авторска глава от колективна монография, общо 22 отделни заглавия. Кандидатът очевидно е активен като автор и представената от нея научна продукция засяга разнообразните и изследователски интереси – от анализи на политически популистски стратегии през специфична оптика към устните форми на езика до религиозните траектории на идентичността, от стереотипите и постмодерните хетеротопии до различни детерминанти на интеркултурната комуникация и изкуствения интелект. Основният хабилитационен труд, с който доц. Петкова участва в конкурса е *Религиозност, идентичност и постмодерност. Изследвания по интеркултурна комуникация и съпоставителна народопсихология (УИ, 2024)*. И като тематика и като изложение и като вектор на изследване и като научна претенция той е релевантен на предмета и целта на конкурса, в който участва уважаемата колега и систематично излага ключови проблеми на феномена на интеркултурната комуникация в съвременния свят. Както и предлага важни идеи, наблюдения и собствени изследвания на автора си върху нейната динамика днес. В него доц. Петкова съчетава

различни подходи за проучване на заявената проблематика, която очевидно познава изключително добре. Често използван от нея е подходът на „културните измерения“ на Х. Хофстеде, който създава система за измерване на културната вариативност, поставяща в центъра степента на претенцията за универсалност на проблемите в различните култури. Една от основните теми на монографията на доц. Петкова е тази за идентичността – културна и религиозна, научен проблем, с който, както отбелязва тя самата е ангажирана изследователски още от края на 90 –те години на миналия век. Важна изследователска теза на колежата е, че съществува тясна връзка между религиозните и културните идентичности. Културната идентичност е за нея „самоопределението на дадена група – етническа, национална, расова, цивилизационна“. В монографията за конкретно изследване на тези въпроси се използва основно сравнителната методология на Х. Хофстеде, към която кандидатът подхожда критично като цитира или се основава на конкретни социални факти с цел очертаване на спецификите на сравняваните култури. От друга страна религиозната идентичност според доц. Петкова може да се разглежда и като културна и като социална (поради връзката с църквата или по-скоро с онова, което античната атинска култура е наричала еклесия, т.е. хора, призвани за обща висока цел). Без съмнение това са аргументирани разсъждения и аргументирани обобщения от страна на уважаемата колега. Монографията съдържа богата библиографска база, цитира класически и новаторски парадигми, изградена е композиционно логически последователно. Умелите анализ и типология на компонентите на религиозната идентичност от страна на доц. Петкова в нейната монография са извършени основно от позициите на социологическото и социално-психологическо знание. Според мен, когато става въпрос за религиозност е необходим и поглед върху непосредствения религиозен опит на личността. Идеята ми е, че при изследване на религиозните феномени е необходимо те да бъдат разглеждани в цялата им сложност и многообразие, както препоръчват и български изследователи. Според уважаемата колега „чрез вярата става възможна верификацията“ в религията. Може би това твърдение е вярно в социален план, но идеята за вярата, тази „същностна човешка нагласа“ (проф. Градев) е не толкова стремеж към истина („верификация“), а към възприемане на тайнството и неизмеримостта на божественото¹. „В основата на всички религии стоят универсални идеи, наративи, образи или архетипи“, пише доц. Петкова, като по-късно отбелязва, че в основата на „същността на религията“ (или религиозното?) стои властта (с. 23) без да уточнява за каква власт (в смисъл на господство) става дума. Власт обаче съществува между мъжа и жената, между знаещите и незнаещите, а в най-открит вид – в институцията на затвора, пише Мишел Фуко. Бих се опитал да кажа така – в основата на всички религии стои идеята за Бога, нещо ирационално и необяснимо чрез понятия, а въпрос на опит, на лична душевност за нещо „истински дадено“ според Рудолф Ото. Колкото и универсални да са „идеите“ на религиите, различната представа за Бог е първична за тях и тя не произтича от тези идеи, а те произтичат от нея². Затова и

¹ Макар че доц. Петкова споменава, че религиозната идентичност е „възможно да приеме измеренията и на трансцендентна реалност“, което твърдение изисква допълнителни разяснения.

² „В епохата на модерността религиозни и културни модели напълно или почти напълно съвпадат“, пише доц. Петкова, „Модели на религиозни идентичности в постмодерността“, с. 14. Секуларността обаче е важна

религиозните идентичности са толкова разнообразни, понякога парадоксални, а често пъти и конфликтни. И в този смисъл понятието религиозност, което е основно за изследването на доц. Петкова, би могло да се определи като какво е значението на религията за личността, групата или културата в зависимост от съответната представа за Бога, от конфесията, деноминацията, религиозната доктрина, дори от пола. Религиозността е различна по форма и интензивност и има различни социални последици, свързани например с взаимопомощта, ниското ниво на престъпност, образованието, семейството, социалната кохезия и др. Уважаемата колега в нейните иначе интересни и важни емпирични изследвания ми се струва е тръгнала по различен път, опитващ се да разкрие същността на самото понятие чрез анализ на отношението на респонденти към самата религия, идентификацията с нея и практикуването на нейните ритуали. Което е сложна задача за самостоятелен изследовател, дори с качествата на доц. Петкова.

По отношение на предложения модел, който формулира колегата – „Интегративен модел е необходимо да се разграничат индивидуалната и колективната културна идентичност. Това означава социалните и културни принадлежности да се разглеждат в две основни измерения – на нивото на общността и на нивото на индивида“. Да, според мен това е един от основните проблеми на идентичността, мислена през интеркултурната комуникация – важният въпрос за това, кое е по –важно в този аспект – групата или индивида. В понятието идентичност присъстват и социални и личностни (приватни, частни) аспекти и това е доказана научна теза. Но тук сякаш е необходим и анализа на понятийната двойка „in group” – “out group” и всички следствия от тази парадигма за теорията за идентичността в социален и комуникационен план. За да бъдеш идентичен трябва да се отличаваш (да си дефинираш) външни, чужди групи, към които не се причисляваш. За мен известен момент на неудовлетвореност от релевантността на заглавието към съдържанието на труда създава и отсъствието на анализ върху някои основни за интеркултурната комуникация понятия и тези като акултурацията (засегната, но според мен в недостатъчен за заявения обект на изследване обем) и нейните типологии, интерпретативните подходи на Клифърд Гиърц, особено в аспекта на комуникацията, и сериозен анализ на понятието „културно различие“, което според мен е изходно понятие за всяка тема, посветена на интеркултурна комуникация. „Разликата между социалната и културна идентичност се изразява в това дали социалните или културни характеристики са изяви и доминиращи в дадената общност“ (с. 72). Това терминологично твърдение обаче повдига въпроса дали културните характеристики не са част от социалните или не са обусловени от тях и изисква, поне според мен, по-обхватно обосноваване, за да звучи с подобна категоричност. До голяма степен социално-психологическият подход към идентичността, който прилага доц. Петкова, формиран като парадигма след Втората световна война е повлиян от работите на Курт Левин, които сякаш в недостатъчна

характеристика на модерността и дори „западноевропейската и американската цивилизация от модерната епоха да се изграждат върху традициите на християнството“ (с. 14), според Европейския съд по правата на човека разпятието на стената в италианските държавни училища е „културен символ“ на „италианската цивилизация и нейните ценности...на човешко достойнство“.

степен са видими в полето на изследване на уважаемата колега. Левин е автор на идеи за „атмосферата в групата“, „теория на полето“, „жизнено пространство“, посветени на отношенията между индивида и групата, например в книгата му за малцинствата, в която самият Левин, емигрант в САЩ, насочва научното си внимание към проблемите на културните различия. Тази теоретична основа би помогнала и обогатила изследванията на колегата по отношение на определянето на груповата принадлежност и приемането (или не) на съответна идеология като важен аспект за разбирането и вникването в една или друга култура, каквато е и една от идеите на американския учен. И би била напълно релевантна на подхода, който тя използва в хабилитационния си труд³. Конкретен акцент и концептуална основа в полето на интеркултурната комуникация, която не успях да намеря в монографията, е статията на М. Кун и Томас МакПартланд⁴, в която е изложен и резултата от знаменития тест от 20 въпроса (Twenty statements test), посветени на самоопределянето и отношението към групата, най-вече с използването на религиозни общности като референтни групи. Интеркултурната комуникация е възможен обект на изследване и между (религиозни) групи в едно общество, които приемат различни (само)идентификации чрез статуси и роли нещо, което е правено у нас и смятам, че това би било важен акцент в може би бъдещите изследвания на уважаемата колега. И ще придаде допълнителна методологическа плътност на нейните изследвания. Нашите социални идентичности се проявяват, когато общуваме с непознати (out group), защото сме определили непознатите като различни от нас (чужди) по отношение на някакво членство в група. Избраната социална идентичност зависи от това как определяме себе си и непознатите (чуждите), с които общуваме. Ако ги определяме въз основа на етническа принадлежност, активната ни социална идентичност ще бъде етническа, ако ги определяме въз основа на религиозна – то тогава става въпрос за религиозна идентичност и т.н. Това ми се струва релевантно като метод за сравнителни или съпоставителни изследвания, който допълва избора от страна на уважаемата колега на нации и култури с различни социални практики и вярвания, между които интеркултурните граници са ясно очертани и дори според мен трудно сравними в някои отношения като еднородни. Аз мисля, че така ще се конкретизира в монографията границата при изследванията на националния характер и тези в полето на интеркултурната комуникация, която на места не е толкова ясна⁵. И последно по съдържанието на монографията, поне аз не успях да открия изследвания или разсъждения в нея за интеркултурното обучение, макар че ми е известен богатия и успешен опит на доц. Петкова като преподавател на чуждестранни студенти у нас и навън. Със сигурност колегата е забелязала закономерности в тази сфера, които биха обогатили съдържателно нейните изследвания и им биха придали още повече убедителност, още повече в конкурс за заемане на длъжност, свързана с преподаване.

³ Не мога да не спомена известната във философията и етиката теза на Дерек Парфит, изложена отчасти и в преведената му на български език (1996) статия „Защо идентичността не е толкова важна?“, която предлага един различен, може би краен опит за преосмисляне на значението на психологическите критерии и нормативната рационалност (например светските морални норми) за определяне на личностната идентичност. Или може би идентичности.

⁴ An Empirical Investigation of Self-Attitudes (1954), Manford H. Kuhn and Thomas S. McPartland

⁵ В това отношение може да съжаляваме, че трудовете на Мариса Завалони (Marisa Zavalloni) относно метода на „репрезентационна контекстуализация“ не са преведени у нас.

Последните редове не намаляват впечатлението от монографията за систематичност на изложението, за представянето на тези по убедителен и собствен за изследователя начин, за безспорно голямото количество изследователска и аналитична работа по нея, извършена от доц. Петкова, както и за нейната безспорна дълбочина на познанията и много сериозна ерудиция в областта на религиозността, постмодерността и на полето интеркултурната комуникация. Монографията надгражда устойчивия научен интерес към диалога в интеркултурен контекст и изследователските резултати, отразени в предишен труд на доц. Петкова, озаглавен *Културни идентичности в интеркултурен диалог* (2013, Фабер), като е видим големия обем от изследователска работа, който е извършен след нея.

Текстовете на предложените за конкурса статии и студии са на български, английски и руски езици. Те са релевантни на научните интереси на кандидата и затвърждават впечатлението ми за сериозен и последователен в своите академични интереси изследовател. Само някои от тях тематично и концептуално представят сходни идеи и изследвания. Например публикацията „Слухи и теории заговора в българских социальных медиа в период пандемии COVID-19“ (Научный диалог = Nauchnyy dialog, 13(1), 2024) до голяма степен съдържателно и тезисно повтаря по-ранната „Rumors and pandemic: rethinking old and new theories of rumours and disinformation“ (сб. Медийна грамотност: класически и нови измерения, 2022, сс. 93-101), като и Petkova, D. (2024). *Populism and Conspiracy Theories during the Pandemic of Covid-19: Rethinking Rumor Theories in the Eastern European Context*. In K. Carrilho, L. Horsmanheimo, & K. Linnamäki (Eds.), *Reflections on emotions, populism and polarisation: HEPP3 conference proceedings* (pp. 116-128). University of Helsinki. *The HEPP3 working papers on emotions, populism and polarisation*, 3(1). Не смятам това за слабост или пропуск на уважаемата колега и на нейната безспорна научна работоспособност, но си задавам въпроса защо е необходимо при толкова висока публикационна активност от нейна страна, при толкова международни контакти и собствени нови изследователски идеи, да се позовава на публикации и изобщо на научноизследователска дейност, които са твърде близки като научен замисъл, предмет на изследване, източници и когнитивна насоченост.

Лични впечатления. Познавам доц. Петкова като задълбочен и много добре подготвен лектор, умеещ да задържа вниманието на своите студенти освен със знанията си, също и с умело и предразполагащо отношение към аудиторията. Не е изненада в това отношение, че тя е предпочитан научен ръководител, ментор и дори наставник на млади хора, привлечени и заинтригувани от темите и дисциплините, които тя преподава. Според предложените справки, доц. Петкова е научен ръководител на все повече дипломанти в магистърски и бакалавърски програми на нашия факултет, чест гост-лектор в чуждестранни университети, успешен ръководител на докторанти. Към изследванията си подхожда винаги сериозно и прецизно, с дълбочината на анализа и познанията си. Все важни и необходими качества за позицията, за която кандидатства уважаемата колега.

Заклучение. Бих описал кандидата въз основа на представените материали в конкурса като активен изследовател, опитен и ерудиран лектор и преподавател, със значителна публикационна активност по важни теми, които, разгледани цялостно, имат своя реална научна стойност в полето на обявения конкурс. Представеният хабилитационен труд, научните, преподавателски и изследователски изяви на кандидата, публикациите и останалите приложени доказателства са на високо ниво и **ми дават основание да подкрепя избирането на доц. д-р Дияна Петкова Петкова за академичната длъжност „професор“** по 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Интеркултурна комуникация), обявен от СУ „Св. Климент Охридски“ в ДВ, бр. 55 от

28.06.2024 г

проф. д-р Николай Михайлов, 10.11. 2024 г.